

Moderna
arhivistika

Časopis arhivske teorije in prakse
Journal of Archival Theory and Practice

ISSN 2591-0884

<https://doi.org/10.54356/MA>

Letnik 6 (2023), št. 1 / Year 6 (2023), No. 1

Prejeto / Received: 09. 05. 2023

1.02 Pregledni znanstveni članek

1.02 Review article

<https://doi.org/10.54356/MA/2023/OXML4342>

POMEN OBJAVE VIROV S POUDARKOM NA POLPRETEKLI ZGODOVINI

dr. Mateja JERAJ

višja svetovalka, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, Slovenija

mateja.jeraj@gov.si

dr. Matevž Košir

vodja Sektorja za varstvo arhivskega gradiva posebnih arhivov,

Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, Slovenija

matevz.kosir@gov.si

Izvleček:

Namen prispevka je prikazati in utemeljiti večstranski pomen objave virov kot ene izmed izjemno pomembnih in odgovornih nalog slovenskih javnih arhivov. Posebna pozornost je namenjena predstavitvi pomena tistih virov, ki govorijo o »težkih« temah iz polpretekle zgodovine, kot so holokavst, obdobje druge svetovne vojne in nasilje, ki ji je sledilo, politični procesi in podobno. Mednje sodi tudi arhivsko gradivo iz obdobja med letoma 1941 in 1945 na Slovenskem, v katerem so vojna, okupacija, odpor, revolucija in kolaboracija ustvarili popolno okolje za oblikovanje in neusmiljeno obračunavanje dveh političnih taborov, katerega sence sežejo še v današnji čas. Dokumenti partizanske strani so bili v velikem številu že objavljeni, za celovit vpogled v obravnavano obdobje pa je potrebna tudi objava dokumentov protikomunističnega tabora. Predstavitev nekaterih izmed njih naj bi okrepila zavest o pomenu arhivskih virov kot takih in spodbudila nadaljnje objave.

Ključne besede:

arhiv, arhivsko gradivo, arhivski viri, objava virov, druga svetovna vojna

Abstract:

The Importance of Publishing Sources with an Emphasis on Recent History

The aim of this paper is to show and explain the importance of publishing archival sources for the Slovenian public archives. It is especially important to focus on sources dealing with sensitive issues from recent history, such as the Holocaust, the Second World War and the violence that followed in its wake, political trials and the like. Archival sources pertaining to the period between 1941 and 1945 in Slovenia reveal how in circumstances marked by war, occupation, resistance, revolution and collaboration, the perfect environment emerged for the formation of two political camps and their subsequent ruthless reckoning. The consequences of the latter are still with us today. Most of the materials documenting the partisans' perspective has already been published, but a comprehensive view of the period under discussion requires the publication of documents of the anti-communist camp. Publication of these materials should raise awareness of the importance of archival sources and as such encourage further publications.

Keywords:

archives, archival records, archival sources, publication of sources, Second World War

1 UVOD

Velik in vsestranski pomen arhivov v družbi bi moral biti nesporen, posebno pa ga poudarja Splošna deklaracija o arhivih. V tej zvezi izpostavlja prost in širok dostop do dokumentov, kar je povezano z demokratičnim delovanjem države in družbe (Košir, 2010). Široka dostopnost arhivskih virov in neodvisnost arhivskih institucij od političnih vplivov je predpogoj za kvalitetne strokovne zgodovinske raziskave in posledično tudi javne razprave. Najširši ter najcelovitejši dostop do arhivskih virov omogoča prav objava arhivskih virov, ki je ena od pomembnih aktivnosti in nalog arhivov. Odnos do polpretekle zgodovine, posebno do najrazličnejših vidikov druge svetovne vojne, holokavsta, kolaboracije ipd., sta v Evropi še vedno aktualna. Razprave v javnosti in med zgodovinarji so pripeljale k arhivskim virom in potrebi po njihovi čim bolj celoviti dostopnosti in objavljanju. Odgovor arhivov na tovrstne razprave je prav omogočanje čim boljše dostopnosti in objavljanje arhivskih virov. V Evropi so danes v fokusu obdobja in teme, ki so bile v preteklosti marsikdaj spregledane ali predstavljene le delno oziroma zelo posplošeno. V veliki meri gre za teme soočanja, s katerimi ni vedno lahko. Nemški zvezni arhiv na primer trenutno izvaja več projektov, katerih cilj je celovita dostopnost in objava arhivskih virov za zgodovino holokavsta, nacionalsocializma, evropskega kolonializma in diktature Nemške demokratične republike (Hollmann, 2022). Podobno je druga svetovna vojna velika tema tudi v belgijski zgodovini. Belgijski arhivi o vojni in njenih posledicah imajo zato poseben pomen. Ena od izpostavljenih tem, s katero se trenutno ukvarjajo belgijski arhivi, pa je tako vprašanje arhivskih virov, ki zadevajo kolaboracijo. Slovenija zato s svojimi razpravami o drugi svetovni vojni in drugih vprašanih polpretekle zgodovine ni nekaj izjemnega, je pa gotovo naloga tudi slovenskih arhivov omogočanje celovite dostopnosti in objavljanja vseh vrst relevantnih arhivskih virov.

Objavljanje arhivskih virov za drugo svetovno vojno je izredno pomembno za razumevanje in preučevanje tega obdobja v zgodovini, saj so arhivski viri neposredni in verodostojni dokazi o dogodkih, ki so se zgodili, in nam lahko pomagajo razumeti ozadje, vzroke, potek in posledice vojne. V zadnjem obdobju je veliko arhivov v evropskih državah začelo objavljati svoje arhive, da bi s tem omogočili zgodovinarjem in raziskovalcem dostop do dragocenih virov. Poleg tega je objavljanje arhivskih virov pomembno tudi za splošno javnost, saj omogoča boljše razumevanje zgodovinskih dogodkov in razvoja družbe ter spodbuja odprto in transparentno družbo.

2 POMEN OBJAVE VIROV

2.1. Objava vira je najbolj izčrpna informacija o arhivskem dokumentu, ki jo arhivisti lahko podajo bralcu

Objavljen vir namreč v primerjavi z obiskom arhivske čitalnice ne omogoča le lažjega vpogleda v arhivsko gradivo, marveč seznani uporabnika tudi s številnimi bralcu bolj ali manj neznanimi podatki: uvodna študija navadno vsebuje prikaz časa in prostora dogajanja ter podatke o protagonistih, nastopajočih v posameznem dokumentu; slednje je še posebej pomembno v primerih, ko so osebe navedene le s psevdonimi. Z opombami so razrešene kratice, razložene oblikovne in vsebinske nejasnosti ipd.

Objavljen vir, opremljen z ustreznim znanstvenim aparatom, bralcu omogoči poznavanje najrazličnejših podatkov, potrebnih za razumevanje v viru omenjenih zgodovinskih dogodkov in poznavanje tam predstavljenih oseb, oblastnih organov, političnih in drugih organizacij ipd.

2.2. Neposredno srečanje z arhivskim virom dovoljuje ljudem iz preteklosti, da nam sami odgovorijo na naša vprašanja, ne da bi jim s svojo subjektivno interpretacijo morda vsiljevali svoje fascinacije, upe, nevrose in predsodke

Le tako se je mogoče izogniti tisti »zaplankanosti v času«, pred katero je svaril britanski filozof in matematik Bertrand Russel (1872–1970) in na katero je opozarjal liberalni zgodovinar Lord Acton, ki je dejal: *»Zgodovina naj nas ne rešuje pred neprimernimi vplivi drugih časov, temveč tudi pred neprimernim vplivom našega časa, pred trinoštvom okolja in pritiski zraka, ki ga dihamo«* (Cit. po Briggs, 1992/1, str. 14). Zato je neposredna beseda iz preteklosti toliko bolj pomembna. Zgodovina se namreč ukvarja s preučevanjem ljudi in *»lažna je tista zgodovina, ki terja zase splošne zakonitosti in znanstvene teorije in ki bi rada kompleksnost človeške osebnosti zateptala v enolične kategorije. Paziti se moramo determinističnega zapisovanja zgodovine, ki človeštvo ponižuje v lutke brezdušnih sil ekonomije, razrednih sil in politike«* (Briggs, 1992/1, str. 14). Pritegniti je mogoče Johnu Briggsu, ki pravi, da postane zgodovinska raziskava posebej privlačna, *»če si jo zamislimo kot srečanje, shajališče, pogovor z ljudmi preteklosti – ne pa kot nekakšno večno mrtvašnico, v kateri sta ujeta tako kralj kot kmet, oba spravljena v čedne predalčke zanesljive razčlembe njunih dosežkov in zmot«* (Briggs, 1992/2, str. 34).

»Dokazno gradivo« ima sicer »ključni pomen« za zgodovinopisje, vendar ne moremo zanikati, da komentar zgodovinarjev in drugih kompetentnih raziskovalcev ni koristen. Danes, ko so okvirji pozitivističnega zgodovinarja večinoma preseženi, se zgodovinarji ne zadovoljijo več zgolj z opisom dogodkov, ampak jih predstavijo skozi svojo razlago. Ob tem pa se je treba zavedati, da raziskovalec iz množice gradiva izbere po svoji presoji najpomembnejše dokumente, iz katerih sestavi »vzorec povezav«, ki ga raztolmači *»na podlagi dokaznega gradiva na eni ter svoje osebne izkušnje in domišljije na drugi strani«* (Briggs, 1992/2, str. 35).

Na subjektivnost raziskovalčeve ocene opozarja tudi slovenska zgodovinarica Urška Strle, ko govori o tem, kako so se družbeni odzivi na revščino skozi čas spreminjali: *»Družbeni odnosi do revščine so nemalokrat vsebovali različne vrednostne predznake hkrati, kar izkazuje družbena protislovja v odnosu do tega skozi zgodovino vselej prisotnega družbenega pojava. Različne stopnje bodisi tenkočutnosti bodisi predsodkov do pojava revščine pa zgodovinarjev in zgodovinopisnih opazovališč zagotovo niso zaobšli. Zato je pri razmišljanju o revščini pomenljivo tudi osveščanje tega, v kakšnih miselnih in socialnih okvirih delujemo zgodovinarji, ki fenomen revščine opazujemo in o njej premišljujemo, saj naši spoznavni nastavki neobhodno vplivajo na lastno selekcijo (razpoložljivih) virov in njihovo interpretacijo«* (Strle, 2022, str. 70).

Kljub vsem prizadevanjem znanstvenega zgodovinopisja je torej zgodovinska raziskava vsaj deloma subjektivna, izbira virov ali njegovih izsekov pa odvisna od izbire dotičnega zgodovinarja oz. od teze, ki jo želi dokazati. Objava virov v celoti bralcu omogoči, da se seznani z vsem arhivskim gradivom, ki ga je ustvarila določena oseba, organ ali organizacija ali pa je nastalo pri obravnavi določene teme. Na osnovi poznavanja vira se bralec lahko odloči, ali sprejme razlago katerega od zgodovinarjev, ki so določeni vir predstavili, ali pa si ustvari svojo razlago, svojo »resnico«.

2.3. Objavljen vir omogoča tudi varnejšo in dolgoročnejšo hrambo arhivskega gradiva, saj bistveno zmanjša pogostost njegove neposredne uporabe v arhivski čitalnici

Danes, v obdobju vedno bolj pogoste digitalizacije dokumentov, je sicer ta prednost nekoliko manj poudarjena, kot je bila v preteklosti.

3 POSEBEN POMEN OBJAVE VIROV ZA »TEŽKE« TEME IZ OBDOBJA POLPRETEKLE ZGODOVINE

Objavljeni arhivski viri, opremljeni z ustreznim znanstvenim aparatom, so posebej pomembni za »težke« teme iz obdobja polpretekle zgodovine, v katerem je prišlo do številnih nasilnih dejanj, kot so na primer holokavst, politični procesi, obdobje druge svetovne vojne ter nasilje, ki ji je sledilo, in podobno. Mednje vsekakor sodi tudi obdobje okupacije na Slovenskem med letoma 1941 in 1945.

V zgoraj omenjenih primerih je subjektivnost avtorja zgodovinskega dela še zlasti neprimerna. *»Najbolj enostavno bi bilo reči, da naj zgodovinar raziskuje ali piše po svoji vesti, upošteva vse dosegljive vire, jih sooči med sabo in iz tega potegne zaključke ter jih predstavi javnosti. Tu je seveda še vrsta drugih elementov, kot je upoštevanje sosledja dogodkov, širšega konteksta, v katerem so se stvari dogajale, jasno nakazovanje vzrokov in posledic«* (Repe, 2013, str. 81). Vendar pa, kot opozarja avtor predhodnega citata, *»se tu stvari hitro zapletejo, tako na osebni kot na družbeni ravni. Na osebni ravni so možni udobni izhodi brez izpostavljanja tveganju: zatekanje k pozitivizmu (torej opisovanju dogodkov brez ocene) ali k 'neproblematičnim' temam ali obdobjem. Na družbeni ravni je problem, ker je zlasti sodobna zgodovina (pa tudi kakšne starejše teme) pogosto v ospredju zanimanja širše javnosti, predvsem pa stvar političnega interesa. Je sestavni del politike, kar je za Slovenijo posebej značilno, npr. pri temah, kot so narodnoosvobodilna borba, bratomorna vojna, poveljni poboji, obdobje socializma in osamosvojitve. To ne zadeva več le zgodovinarja in njegovo etiko, pač pa širše vprašanje zgodovinske zavesti, ki pa se oblikuje predvsem skozi osebni in družinski spomin, politične in druge javne ter še posebej spletne razprave o preteklosti, le v manjšem delu pa skozi strokovno in znanstveno literaturo oziroma skozi šolski sistem, na katerega lahko zgodovinopisje vsaj deloma vpliva. Povsem nove razsežnosti je pomenil vstop v Evropsko unijo (EU). Razširitev EU ni vanjo vnesla le izrazito pozitivnih procesov, ampak tudi mnoge travme, ki so jih s sabo prinesle nove članice, ki želijo svoje interne probleme pri vrednotenju preteklosti razširiti na celotno EU in tako znotraj lastnih držav legitimizirati svoj pogled na zgodovino«* (Repe, 2013, str. 81). Pristransko obravnavanje zgodovinskih tem se je zelo plastično pokazalo na območju nekdanje Jugoslavije, *»saj je bil spor glede skupne preteklosti uvod v krvavo vojno.«* (Repe, 2013, str. 82). Politične elite v nekaterih republikah bivše Jugoslavije so namreč skozi vrednotenje preteklosti skušale utrditi svoj položaj in uveljaviti svoje vizije glede preureditve jugoslovanske države. *»Vse, kar je bilo povezano z vrednotenjem preteklosti: umetniška dela, spomini, feljtonistika ali 'prava' zgodovinopisna dela, je postalo predmet polemike, zaradi česar se je meja med strokovnim zgodovinopisjem in bolj poljudnimi žanri zabrisala, zgodovinska stroka pa se je vedno bolj politizirala in zapirala v republiške meje«* (Repe, 2013, str. 83).

Glede na to, da zgodovinopisje temelji predvsem na pisnih virih¹, je raziskovalno delo v primeru njihove odsotnosti ali nedostopnosti zelo oteženo ali celo

¹ Pomena ustnih virov oziroma oralne zgodovine seveda nočemo omalovaževati, vendar se jim na tem mestu ne bomo posvečali.

onemogočeno. »Običajno se to dogaja s travmatičnimi, t. i. tabu temami, za katere določena politika ali kar družba v celoti (ali vsaj njen velik del) nima interesa, da bi bile obravnavane« (Repe, 2013, str. 82). Nepoznavanje pisnih virov lahko privede do parcialne in subjektivne obravnave teh tem v literarnih delih in v medijskem prostoru (čeprav je včasih taka obravnava tudi pozitivna; na politične procese po drugi svetovni vojni so na primer najprej opozarjali literati v svojih delih, o njih so spregovorili njihovi protagonisti v intervjujih za različne revije), včasih celo do zanikanja obstoja pomembnih dogodkov in pojavov, kar se je na primer zgodilo v Italiji v primeru italijanskih koncentracijskih taborišč. Šele v osemdesetih letih prejšnjega stoletja jih je začel raziskovati Carlo Spartaco Capogreco, po osnovnem poklicu sicer zdravnik pediater, ki je pozneje (2011) o tej temi objavil odmevno knjigo (Repe, 2013, str. 82).

4 SLOVENSKI ARHIVI IN OBJAVE VIROV IZ OBDOBJA DRUGE SVETOVNE VOJNE

Sodobno evropsko zgodovinopisje poudarja velik pomen raziskav na temeljih verodostojnih virov, kar izvirni dokumenti iz tistega časa vsekakor so. Arhivi imajo v tem procesu pomembno vlogo.

Slovenski arhivisti se že več desetletij ukvarjajo z izdajanjem zgodovinskih virov. Začelo se je v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko sta sekcija za občo in narodno zgodovino pri Inštitutu za zgodovino Slovenske akademije znanosti in umetnosti in Arhivsko društvo Slovenije leta 1972 podala pobudo za ustanovitev zbirke *Viri z utemeljitvijo*, »da spadajo kritične edicije pomembnih virov med zelo pomembne naloge naše znanosti«, saj »so neobhodno oporišče zgodovinskemu znanstvenemu raziskovanju«. Izdajanje virov naj bi bilo prednostna naloga tako zgodovinarjev kot arhivskih delavcev. Konkretno izvedbo zadane naloge so iz praktičnih razlogov poverili Arhivskemu društvu Slovenije (Dolinar, 2004, str. 65). Prva številka je izšla leta 1980, do 2022 pa je bilo izdanih 45 števil. V njih so predstavljeni pomembni viri za slovensko zgodovino, urejeni po znanstvenih načelih, z uvodi, transkripcijami (po potrebi), opombami, razlagami in pojasnili (<http://www.arhivsko-drustvo.si/viri/>). Nekaj števil govori tudi o določenih osebah, temah ali dogodkih druge svetovne vojne.²

Arhiv Republike Slovenije je sodeloval tudi pri izdajanju dokumentov, ki se nanašajo izključno na drugo svetovno vojno. Tu gre predvsem za serijo Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja oziroma Dokumentov ljudske revolucije v Sloveniji v 12 knjigah, ki je izhajala od leta 1962 do 2016. Leta 2002 je Tone Ferenc ob izdaji osmega zvezka Dokumentov ugotavljal: »Mirno lahko rečemo, da je Slovenija tista, ki je iz vojnega časa 1941–1945 objavila največ dokumentov. Ne gre namreč zanemariti devetnajstih zvezkov dokumentov vojaškega značaja³, več kot petih zvezkov okupatorjevega gradiva v njegovem jeziku itd. Le škoda, da Inštitut za novejšo zgodovino, ki je pripravo in objavo edicije političnih ali civilnih virov iz NOB od vključno osmega zvezka dalje zaupal Arhivu Republike Slovenije, ni uresničil programa objave dokumentov iz protirevolucionarnega tabora na Slovenskem« (Ferenc, 2002, str. 161).

² Na primer: *Viri št. 9: Mateja Jeraj, Jelka Melik, Partizanski zdravniki in pravniki med stroko in politiko* (1996); *Viri št. 10: Lojz Tršan, Razbitje OF in partije v Ljubljani* (1996), *Viri št. 16: Vida Deželak Barič, Pokrajinske konference Komunistične partije Slovenije na Primorskem 1942-1944* (2001); *Viri št. 30: Matjaž Ambrožič, Spomini in semeniška kronila 1941-1944 Ignacija Nadraha* (2010).

³ Mislil je na 19 knjig (zvezkov) o bojih v Sloveniji, ki so izšle v okviru zbornika NOB – Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu Jugoslovenskih naroda (skraćeno Zbornik NOR) NOR-a, tom VI – Borbe u Sloveniji 1941-1945, Beograd: Vojno-istoriski institut Jugoslovenske narodne armije, 1952-1973.

Ferenčevi izjavi je mogoče le pritrditi. Objavljeni arhivski viri, opremljeni z ustreznim znanstvenim aparatom, so še posebej pomembni za obdobje druge svetovne vojne na Slovenskem. Vojna, okupacija, odpor, revolucija in kolaboracija so ustvarili popolno okolje za oblikovanje v grobem vsaj dveh delno že prej sprtih političnih taborov in za njuno neusmiljeno obračunavanje. Dokumenti partizanske strani so bili v velikem številu že objavljeni, zato je zlasti zaželena objava dokumentov protikomunističnega (včasih poimenovanega tudi protirevolucionarnega ali protipartizanskega) tabora.

5 OBJAVA ARHIVSKEGA GRADIVA DR. ALBINA ŠMAJDA

Med arhivskim gradivom protikomunističnega tabora imajo pomembno mesto raznovrstni dokumenti, ki jih je zbral dr. Albin Šmajd, radovljiški odvetnik in predvojni politik Slovenske ljudske stranke, med vojno eden izmed voditeljev protirevolucije. Nekateri od njih so predstavljeni v publikaciji Dr. Albin Šmajd: Dnevnik in dosje (1941–1946), ki je izšla ob koncu leta 2022, drugi pa bodo objavljeni v delih, ki bodo sledila. Z objavo teh dokumentov bo mogoče ne le dodati nova dejstva k poznavanju tedanjih dogodkov, ampak tudi prispevati k razumevanju misli in občutenj, ki so med drugo svetovno vojno privedli do brutalnega spopada ideologij, katerega sence segajo še v današnji slovenski prostor.

Šmajdova arhivska zapuščina skupaj obsega 4.820 strani, zbranih v petih arhivskih škatlah (SI AS 1931, RSNZ SRS, Podfond Ostanke meščanskih strank (OMS), ZA 600-20, Arhiv dr. Šmajda, šk. 929, 930, 931, 932, 953). Organi državne varnosti so ji dodelili oznako ZA 600/20 in naziv Arhiv dr. Albina Šmajda. Kdaj in kako se je vse to gradivo znašlo v posesti tajne politične policije, Oddelka za zaščito naroda (Ozne) oziroma Uprava državne varnosti (UDV), ni povsem znano; o tem govori le kratek zapis z dne 9. marca 1946 (dopis Vidka Hlaja Mitji Ribičiču, SI AS 1931, RSNZ SRS, šk. 404, Osebni dosje Šmajd dr. Albin), ohranjen v osebni dosjeju dr. Albina Šmajda – zapis poroča o posredovanju dokumentov, ki so bili ob hišni preiskavi stanovanja na Trdinovi 5 odvzeti Mariji Šmajd, pripadali pa naj bi njenemu možu Albinu Šmajdu. Podatkov o vsebini in obsegu zasežene dokumentacije ni bilo mogoče najti, zato lahko le ugibamo, ali se je takrat vse Šmajdovo gradivo znašlo v posesti tajne politične policije. Šmajdovo gradivo je zanj vsekakor predstavljalo pomembno pridobitev. V naslednjih letih je imelo – podobno kot drugo pridobljeno in zaseženo medvojno gradivo nemške, italijanske, domobranske in druge protipartizanske provenience – pomemben operativni pomen, saj je predstavljalo vir informacij o delovanju in povezavah medvojnih in povojnih političnih nasprotnikov nove oblasti. Gradivo, ki je bilo v oskrbi IV. odseka UDV (od leta 1949 IV. oddelka), natančneje njegovega za arhive pristojnega IV. referata, je bilo skupaj z ostalim zaseženim gradivom v letih 1946 in 1947 razvrščeno, urejeno, oštevilčeno in uporabljeno pri izdelavi različnih elaboratov in poročil. V naslednjih dveh desetletjih je operativni pomen t. i. Šmajdovega arhiva gotovo upadal, četudi je gradivo po velikih organizacijskih in strukturnih spremembah celotnega področja državne varnosti v letih 1966 in 1967 ostajalo v pristojnosti državne varnosti. Šele od leta 1975 je Služba državne varnosti (SDV) to gradivo uvrstila med gradivo brez večje vrednosti za tekoče državno-varnostno poslovanje in je bilo kot takšno tudi v omejenem obsegu dostopno za raziskovanje. Uvrščeno je bilo v tisti del gradiva, ki je bil označen s skupno oznako »Ostanke meščanskih strank (OMS)«. V začetku leta 1992 je bilo predano Arhivu Ministrstva za notranje zadeve, ki je bil leta 1998 pripojen k Arhivu Republike Slovenije (Cankar, 2022, str. 15–16).

Glavne sestavne dele »Šmajdovega arhiva« v Arhivu Republike Slovenije poleg dnevnika, ki je bil skupaj z osebnim dosjejem (SI AS 1931, RSNZ SRS, šk. 404, Osebni dosje Šmajd dr. Albin) objavljen v prvi knjigi Šmajdovih dokumentov, izdani ob koncu

preteklega leta, sestavljajo dokumenti o organizaciji in delu Slovenske ljudske stranke pred in med drugo svetovno vojno ter po njej; dokumenti Narodnega odbora in Slovenske zaveze; dokumenti oboroženih formacij protipartizanskega tabora (Slovenska legija, Legija smrti, Vaške straže in Prostovoljna protikomunistična milica /Milizia volontaria anticomunista – MVAC/, Jugoslovanska vojska v domovini – slovenski četniki, Slovensko domobranstvo, Slovenski narodni varnostni zbor – SNVZ); dokumenti, povezani z obveščevalnimi službami protikomunističnega tabora (Obveščevalna služba Slovenske legije, Državna obveščevalna služba – DOZ, Tajna obveščevalna služba – TOS, Obveščevalna služba Slovenskega domobranstva); razne resolucije, referati in predavanja; situacijska poročila – vojaška in politična poročila iz različnih slovenskih pokrajin (Dolenjska, Gorenjska, Primorska, Štajerska, Koroška); dokumenti o delovanju Visokega komisariata, Pokrajinske uprave, okrajnih glavarstev in Urada za obnovo Slovenije; dokumenti Uprave policije v Ljubljani; razni dokumenti o delovanju železnice; razno gradivo o Neodvisni državi Hrvaški; delni seznam razlaščenih; razna literatura in še različno drugo gradivo.

Posamezne dokumente iz t. i. Šmajdovega arhiva so slovenski zgodovinarji že velikokrat uporabili, predvsem kot dokazilo pri interpretaciji določenih dogodkov ali ravnanjih posameznih oseb, nekateri so objavili izseke iz določenih dokumentov, v celoti pa jih je bilo objavljenih le nekaj⁴. Arhiv Republike Slovenije pripravlja za objavo drugo knjigo Šmajdove zapuščine, ki bo vsebovala gradivo Slovenske ljudske stranke (SLS), Narodnega odbora in Slovenske zaveze. Nekaj jih bomo predstavili tudi na tem mestu.

5. 1. Prvi dokument govori o težavah slovenskih politikov, ki so zastopali ideološke in politične poglede SLS v Londonu, kakor jih je predstavil Alojzij Kuhar⁵ v pismu enemu izmed vodilnih predstavnikov stranke v domovini z dne 8. 3. 1943⁶

Slovenski katoliški politiki v Londonu naj bi imeli tri težave. Drugo naj bi predstavljali partizani oziroma podpora, ki so jim jo kljub ideološkim razlikam izkazovali Britanci. Ti naj bi se bali »nakopati jezo Sovjetov«, češ da »nosijo glavno breme vojne in zaradi tega uživajo v javnem mnenju sentimentalno spoštovanje«, interesom slovenske katoliške strani pa naj bi škodili tudi »levičarji« v britanskih obveščevalnih službah. Tretja težava naj bi bili nekateri Slovenci, »ki so se nekako prikopali z domovine v zavezniško ozemlje«, na primer Vinko Vrhunc⁷, ki naj bi pisaril Angležem, »kako grdi« so »klerikalci«, da si upajo »predstavljati narod, ko nas je doma vse zapustilo«, ali pa Anton Novačan⁸, »ki je takoj v Carigradu napisal ogabne izmišljotine o naših ljudeh doma«. Kot prvo

⁴ Glej na primer: Tone Ferenc, *Dies irae : četniki, vaški stražarji in njihova usoda jeseni 1943*. Ljubljana: Modrijan, 2002.

⁵ Dr. Alojzij Kuhar (18. 6. 1895, Kotlje–29.10. 1958, New York), duhovnik, časnikar in politik, eden od bratov pisatelja Lovra Kuharja - Prežihovega Voranca, je pred napadom na Jugoslavijo v letu 1941 odšel najprej v New York, nato v London, kjer je bil član informativnega urada jugoslovanske emigrantske vlade in njen poslanik pri poljski emigrantski vladi. Od jeseni 1941 je bil redni sodelavec londonskega radia. Septembra 1944 so bili zelo odmevni njegovi pozivi slovenskim domobrancem, naj se priključijo partizanom. Po končani vojni je živel v Veliki Britaniji in ZDA (ES 6, str. 64).

⁶ SI AS 1931, RSNZ SRS, Podfond OMS, ZA 600-20, Arhiv dr. Šmajda, šk. 929, pag. 198–200.

⁷ Dr. Vinko Vrhunc (1895–?) direktor Trboveljske premogokopne družbe (TPD), liberalni politik, član vodstva Jugoslovanske nacionalne stranke, je med vojno kot predstavnik TPD odšel v Švico, od koder naj bi imel zveze z vlado v emigraciji. Italijanski obveščevalci so te stike odkrili, zato je bil takoj po povratku v domovino aretiran in interniran. Po kapitulaciji Italije naj bi se v Dalmaciji pridružil partizanskemu gibanju.

⁸ Anton Novačan (1887–1951), pisatelj, pravnik, diplomat in politik, je med drugo svetovno odšel v Palestino, od tam v Kairo, kasneje pa v Trst. Po vojni je emigriral v Argentino.

težavo pa je navedel različne poglede na notranjepolitično situacijo med politiki SLS v tujini in tistimi, ki so ostali doma: »Težave so nam povzročile tri stvari. Prva je bila pok[ojni] Natlačen⁹ že v Jeruzalemu so nam ga prinesli na dilci, in smo mislili, da bomo že takrat ostali v kakšnem internacijskem taborišču zaradi tega. Dobro smo vedeli, da je bilo vse prav – v duši. Ali taktično: takšna naivnost – neumnost! Koliko lepše bi bil mož napravil in bi Slovenci nič manj ne trpeli, če bi šel v samoto in bi ohranil prvič sebi in nam glorio lojalnosti do Kralja – do naših zaveznikov. Kako lepo Maček¹⁰ taktizira! Za tisto letanje k Lahom v Rim pa bi se našel kdo drugi. Saj tako je stranka sklenila takrat na Banovini dne 30. marca, predno smo se razšli in odšli. Pri Angležih se je njegovo ime izgovarjalo kod kuga. In nič ni pomagalo, če smo dokazovali, da je en milijon pod Nemci trpinčen in teptan, da se mora N[atlačen] delati očitke k večjemu za tistih 230.000, ki so pod Lahi. Prav nič ni pomagalo, njegovo ime je ostalo navezano na vse Slovence. To povem, da bodeš vedel, zakaj smo včasih bolj nervozni. Bog mu gotovo ni imel kaj odpustiti, ker je bil dober mož toda če so kakšne vice za politične kratkovidneže, jih bode gotovo okusil. [...]«

5.2. Drugi dokument razkriva ozadje sicer znanega in že večkrat predstavljenega poskusa pomiritve med SLS in OF, ki so jo spodbujali tudi slovenski politiki v Londonu

Potekal je med pomladjo in jesenjo 1943 s pomočjo dveh posrednikov, Lojzeta Udeteta na eni in Albina Šmajda na drugi strani. Udetova pisma so bila že objavljena ob različnih priložnostih, a niso mogla pojasniti, koga točno je zastopal Šmajd in s kakšnimi težavami se je med tem srečeval v svojem lastnem taboru. Več o tem izvemo iz poročila Albina Šmajda Mihi Kreku z naslovom Naše razmerje do OF z dne 29. 8. 1943¹¹. Poročilo ugotavlja, da sta v Ljubljanski pokrajini, kjer se trenutno nahaja večji del slovenskih izobražencev, tako SLS kot »ogromna večina duhovščine« zavzeli negativno stališče do OF, ker jo vodijo komunisti, ki ne priznavajo jugoslovanske države in ki naj bi tudi povzročili, »da je okupator v ljubljanski pokrajini in drugod začel z represalijami«. Kljub temu naj bi pomladi poskušali dobiti zvezo z delom krščanskih socialistov v OF, a neuspešno. Potem naj bi »po nekem članu OF (Lojze Ude, op. avt.) začeli iskati stikov za sporazum na narodni liniji z uradno OF«, vendar se do konca avgusta še niso uspeli premakniti z »mrtve ročke«. Potem se poročilo nadaljuje takole: »Pogajanja in predpogajanja se vrše v strogi, najstrožji tajnosti. Da se vrše, ve na naši strani samo eksekutiva (štirje ljudje¹²) podrobnosti vedo samo trije.

V največji tajnosti se pogajanja vrše iz tehle razlogov:

1. Če bi za predpogajanja vedeli Stražarji, njihovi simpatizerji, Glavačevi ljudje [pripadniki skupine kaplana Franca Glavača, op. avt.] in vsi tisti, ki so okusili

⁹ Marko Natlačen (1886–1942), pravnik, odvetnik in politik, pred vojno ban Dravske banovine, je bil 18. aprila 1941 prisiljen predati oblast predstavniku italijanskega okupatorja. Ob koncu maja je bil imenovan v sosvet (konzulto), posvetovalni organ italijanskega civilnega upravnika v Ljubljanski pokrajini, 8. junija pa je skupaj z drugimi člani konzulte obiskal Mussolinija in papeža Pija XII. s prošnjo, da bi skušala pri nemških okupacijskih oblasteh doseči manj brutalno postopanje s Slovenci. Sredi septembra 1941 je izstopil iz konzulte in se umaknil v zasebno življenje, kot vodilni predstavnik SLS v okupirani Sloveniji pa je še vedno veljal za eno največjih slovenskih političnih avtoritet. Kot brezkompromisnega nasprotnika komunizma ga je oktobra 1942 ustrelil predstavnik varnostno-obveščevalne službe (VOS) OF.

¹⁰ Vladimir (Vladko) Maček (1879–1964), hrvaški politik in odvetnik, dolgoletni voditelj Hrvaške kmečke stranke (Hrvatska seljačka stranka – HSS).

¹¹ SI AS 1931, RSNZ SRS, Podfond OMS, ZA 600-20, Arhiv dr. Šmajda, šk. 929, pag. 311.

¹² Miloš Stare, Albin Šmajd, Marko Kranjc, Ivan Avsenek.

blagodati partizanskega vladanja na Dolenjskem, potem bi proglasili vse one, ki se pogajajo za sklenitev nekega – vsaj vojaškega premirja in morda nekega političnega znosnega sožitja kot izdajalce katoliške narodne skupnosti in narodne slovenske škodljivce, češ da skušajo rešiti propadajoči komunizem tik pred njegovim uničenjem. Zanesli bi s to propagando zmedo med naše člane VS [vaških straž] in med prebivalstvom na Dolenjskem. Zmeda bi bila popolna, naše vrste docela razklane.

2. *Skrajno neugodno bi vest o pogajanjih odjeknila tudi pri duhovščini ter pri vseh katoliških ljudeh v Ljubljanski pokrajini. Verjetno je, da bi tisti ki bi z OF sklenili kak dogovor bili politično mrtvi: mrtva pa bi bila tudi stranka, ki bi 'zagrešila tak političen greh'.*
3. *Tudi v Ljubljani sami bi pogajanja med našimi ljudmi ne dobila stoddostotnega odobravanja. Ker žive naši ljudje vedno pod strahotno težo partizanskih zločinov, vidijo njihovo propagando, ki je vsa lažnjiva.»*

In zakaj so se voditelji SLS sploh podali v pogajanja? Poročevalec je takole obrazložil: »Nas same pa vodijo pri pogajanjih s partizani oziroma OF tele misli: Po vojski bosta v slovenski državi gotovo dve politični skupini; ena bo politična skupnost katoliških ljudi, na drugi strani pa bodo prišli do veljave v javnem življenju ljudje iz sedanje OF. Ljudje naprednega tabora in socialisti, ki so sedaj v SZ [Slovenski zavezi] bodo politično brezpomembni in brez zaslombe v narodu, v kolikor jih ne bomo reševali mi s svojimi zvezami z njimi v SZ, ali pa kdo drugi, ki jim bo ob prihodu izročil kakršnokoli oblast.

Če je tako, da bodo pri vodenju javnega življenja v Sloveniji poleg katoliške politične skupine nastopili gotovo ljudje iz OF (ni treba komunisti), potem je politično pametno iz narodnih ozirov pa naravnost ukazano, da se najde neka osnova, da se prekinejo nevzdržni odnošaji med našima skupinama in da pripravimo skupno akcijo, ki je potrebna za narodno osvoboditev in za razširitev naših meja do tja, kamor sežejo naše zahteve in želje. Če take osnove ne najdemo in če se nadaljujejo sovražnosti še naprej, potem je gotovo, da ne bomo mogli naroda osvoboditi in da tudi ne bomo mogli na meje, marveč da bomo klali doma v državljanski vojski na vse mile pretege, dokler ne bomo popolnoma izkrevavili. [...]

5.3. Nazadnje bi predstavili še nekaj dokumentov o težavnem sodelovanju SLS in oboroženih formacij, ki jih je vodila (ilegalne Slovenske legije in legalnih vaških straž), z Jugoslovansko vojsko v domovini (četniki)

SLS je sicer priznavala jugoslovanskega kralja, Dražo Mihailovića kot vrhovnega vojaškega poveljnika in Karla Novaka, kot njegovega zastopnika v Sloveniji, vendar pa se je zavzemala za federalno urejeno Jugoslavijo, medtem ko naj bi Mihailović vse do januarja 1944 zagovarjal centralistično usmeritev. Poleg tega se je Novak želel polastiti tudi političnega vodstva, medtem ko so mu slovenski protikomunistični politični voditelji priznavali le vojaško poveljstvo, pa tudi v jugoslovanski vojski izšolani častniki niso znali ravnati s katoliško vzgojenimi kmečkimi fanti, ki niso poznali vojaške discipline in reda.

V letu 1942 nasprotja med SLS in Novakom še niso dosegla vrhunca (zaostрила se pomladi poleti 1943), medsebojnih očitkov pa že takrat ni primanjkovalo. O tem priča korespondenca, ki je jeseni 1942 potekala med Karlom Novakom in Albinom Šmajdom, zadolženim za povezavo Slovenske legije oz. SLS z voditeljem slovenskih četnikov. V tistem času so slovenski četniki, ki sami niso mogli zbrati zadostnega števila vojakov za boj proti partizanom, z Novakovim privoljenjem že sodelovali z Italijani. Dolenjski del

slovenskih četnikov se je preimenoval v Legijo smrti, ki je postala del Prostovoljne protikomunistične milice (MVAC); štab legije bil v Stopičah pri Novem mestu, načeloval pa mu je bivši častnik kraljeve jugoslovanske vojske Janko Debeljak.

V pismu, datiranim s 25. 9. 1942¹³, je Šmajd seznanil Novaka s pritožbami proti ravnanju častnikov v četniškem taborišču v Stopičah: »Po posebnem kurirju si Vam dovoljujem poslati pritožbe, ki so bile za nas sporočene z merodajnega mesta. Pod predpostavko, da je vsebina več ali manj resnična, se razburja ves protipartizanski tabor, ker je bil prepričan, da je v taborišču vse v najlepšem redu, da se fantov ne zapostavlja in da se z njimi tudi lepše postopa, kakor pa se je postopalo s fanti v bivši jugoslovanski vojski. Če so trditve resnične, smo nivo bivših častnikov še poslabšali. Ker ste na kraju samem, boste mogli sami preiskati več ali manj točnost trditev pritožbe in mi sporočiti, da bom izsledke vašega pozvedovanja utegnil sporočiti na pristojno mesto. [...] S svojega stališča bi v interesu našega ugleda, dviga morale in pojačanja discipline želel povdariti sledeče:

Taborišča naj se reorganizirajo.

Poleg komandanta, ki vodi operativni in vojaško tehnični del, naj bodo tam še intendant, vojaški sodnik, kurat in propagandist, ki bo fante vzgajal in jim dajal tudi narodno vzgojo, da ne bodo v gozdovih vse preveč podivjali in posurovili. [...] Častniki naj se ne postavljajo na neko vzvišeno stališče in naj se izogibajo slehernemu napadanju na verska čustvovanja fantov. Zavedati se morajo tudi častniki, da je jedro vsega protipartizanskega dela izšlo iz vrst katoliških ljudi in da oni tudi doprinašajo največje krvne in gmotne žrtve. V boju, ki divja proti komunistom in v nastopih, ki jih imajo komunisti proti ljudem. Zapostavljanje boli fante.

Bojim se, da se bo taborišče razbilo, ako ne pride nemudoma do temeljnih sprememb, ki bodo zadovoljila protipartizansko javnost. S strahom se nekateri sprašujejo, če niso naša taborišča nove nevarnosti za narod in njegovo moralo, zoper katere bomo drugo pomlad iskali novih ljudi, da rešimo narod pred onimi, ki smo jih sedaj sami ustvarili.

G. Leskovar [psevdonim Karla Novaka, op. avt.]: Storite vse, da se napravi red in da ne bo trpel ugled taborišča!

Bojim se, da bi to prišlo na uho partizanom ali pa italijanski vojski.«

Novak je očitke zavrgel in izrazil ogorčenje nad neosnovanimi pritožbami: »Po g. Duh[ovniku]¹⁴ sem sprejel vaše sporočilo. Obenem sem od neznanih kritikov dobil 4 liste pritožb, ki mi pričajo, da naši lastni krogi o nas širijo govorice, kot da Slovenija še ni poznala take bande, kot smo mi. Posamezni gotovo nevšečni dogodki so od ljudi, ki sedijo mirno doma, razvpiti kot sistem hujši od partizanskega. Naravnost gorostasne pa so trditve o častnikih, ki že 8 mesecev vodijo pod najtežjimi okolnostmi borbo prav za te ljudi, ki jih doma kritizirajo. Šlo se je tako daleč, da so ti požrtvovalni gospodje, ki so šli v borbo iz golega idealizma in prepričanja obtoženi pri škofu kot najnemoralnejši ljudje. Gre tu za peščico aktivnih častnikov in nekaj rez[ervistov] iz naprednih krogov, katerim se očita brezverstvo, pijančevanje, ženskarjenje itd. [...] Ti ljudje niso svetniki, še daleč niso idealni ljudje, toda tu so, na svoji dolžnosti. Veliko bolj je pa obsojanja vredna, tudi

¹³ SI AS 1931, RSNZ SRS, Podfond OMS, ZA 600-20, Arhiv dr. Šmajda, šk. 929, pag. 102.

¹⁴ Anton (Tone) Duhovnik (1910–1945), duhovnik, se je med drugo svetovno vojno vključil v ilegalno dejavnost protikomunističnega tabora v Ljubljani. Bil je član vodstva Slovenske legije, vodil je njeno obveščevalno službo ter vzdrževal stike z vaškimi stražami in Karlom Novakom.

*z najvišjega mesta, ona množica častnikov iz katoliškega tabora, ki se ne upajo staviti se na čelo svoji čredi, ampak morajo njihove ljudi voditi drugi. [...]*¹⁵

6 VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Arhiv Republike Slovenije:

SI AS 1931, RSNZ SRS, Podfond OMS, ZA 600-20, Arhiv dr. Šmajda, šk. 929.

LITERATURA

Briggs, J. (1992). *Bog, čas in zgodovina*. V: T. Dowley (ur.) et al, Zgodovina krščanstva (str. 14–25). Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Briggs, J. (1992). *Pretehtavanje zgodovinskih dokazil*. V: T. Dowley (ur.) et al, Zgodovina krščanstva (str. 34–36). Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Cankar, T. (2022): *Dr. Albin Šmajd in arhivsko gradivo v fondu SI AS 1931, Repunliški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije*. V: M. Jeraj (ur.) et al, Dr. Albin Šmajd, dnevnik in dosje 1941-1946 (str. 14–17). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.

Dolinar, F. M. (2004). Zbirka Viri. *Arhivi*, 27 (1), str. 65–68. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.

Ferenc, T. (2002). Dokumenti organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji. *Arhivi*, 25 (2), str. 160–162. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.

Hollmann, M. (2022). Erinnerungspolitik in Deutschland und das Bundesarchiv, Forum das Fachmagazin des Bundesarchivs, Ausgabe 2022, str. 30.

Košir, M. (2010). Splošna deklaracija o arhivih in sodobna arhivska paradigma. *Arhivi, letnik 33, številka 2*, str. 309-318. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.

Mlakar, B. (2005). *Začetki oboroženih oddelkov protirevolucionarnega tabora v Ljubljanski pokrajini*. V: FISCHER, Jasna (ur.), et al., Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije : 1848-1992., 1 (str. 660 – 661). Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino

Repe, B. (2013). Zgodovina, zgodovinopisje in etika. V: A. Bjelčevič (ur.), *Etika v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi : zbornik predavanj* (str. 81–88). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Strle, U. (2022). Družbeni položaj tobačnega delavstva v retrospektivi dolgega trajanja. V: I. Smiljanić (ur.), *Sočutje in stigma* (str. 69–100). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.

ELEKTRONSKI VIRI

Arhivsko društvo Slovenije: VIRI. Pridobljeno 30. 4. 2023 s spletne strani: <http://www.arhivsko-drustvo.si/viri/>.

¹⁵ SI AS 1931, RSNZ SRS, Podfond OMS, ZA 600-20, Arhiv dr. Šmajda, šk. 929, pag. 103, Pismo Karla Novaka Albinu Šmajdu, 27. 9. 1942.

SUMMARY

THE IMPORTANCE OF PUBLISHING SOURCES WITH AN EMPHASIS ON RECENT HISTORY

Mateja JERAJ, Ph. D.

Senior Adviser, Archives of the Republic of Slovenia, Ljubljana, Slovenia

mateja.jeraj@gov.si

Matevž KOŠIR, Ph. D.

Head of the Department for the Protection of Archival Records of Special Archives,

Archives of the Republic of Slovenia, Ljubljana, Slovenia

Assistant Professor, Alma Mater Europaea - ECM Maribor, Slovenia

matevz.kosir@gov.si

The aim of this paper is to show and explain the importance of publishing archival sources for the Slovenian public archives, especially those pertaining to the more sensitive topics from recent history.

A source, published in its entirety, details the most comprehensive information about historical material that archivists can provide to the readers.

Compared with visiting an archive's reading room, a published source not only makes it easier to consult the material, but also provides the user with a wealth of additional information that may be breaking new ground for them. An introductory study usually establishes the source in its historical and geographical context and provides details about individuals that appear in the documents. This information is especially valuable when individuals are referred to only by pseudonyms. Footnotes explain abbreviations and clarify potential ambiguities of form and content, etc. The publication of sources (together with the digitisation of documents whenever possible) also reduces the frequency of their direct use and thus helps preserve archival material.

The direct encounter with the archival source has the added advantage of allowing people from the past to explicitly answer the readers' questions, bypassing the intermediaries that inevitably bring their own fascinations, hopes, neuroses and prejudices when interpreting the same information. For, despite all the efforts of scientific historiography, historical research is at least somewhat subjective, and the selection of sources or their parts depends on the choice of the individual historian or the thesis he or she sets out to prove. Ignorance of written sources can lead to fragmentary and subjective treatment of historical topics in literary works and in the media. Occasionally, important events or phenomena can thus be obscured to the point of denial, as was the case in Italy with regards to the existence of Italian concentration camps.

Contemporary European historiography underlines the importance of research based on authentic sources and the original contemporaneous documents can certainly be considered as such. Published and adequately annotated archival sources are particularly relevant to the sensitive subjects pertaining to recent history, including the Holocaust, the Second World War, political trials and the like. The period between 1941 and 1945 in Slovenia is certainly replete with them. The war, occupation, resistance, revolution and collaboration created the perfect environment for the formation of at least two antagonistic political camps and for their ruthless reckoning.

Slovenian archivists have been publishing historical sources for decades. The majority of the materials documenting the partisans' perspective has already been

published, but a comprehensive view of the period under discussion requires the publication of the documents of the anti-communist camp. A number of them were collected by Albin Šmajd, a lawyer from Radovljica, a pre-war politician of the Slovene People's Party and one of the leaders of the counter-revolution during the war. Part of this documentation was included in *Dr. Albin Šmajd: Diary and Dossier (1941-1946)* at the end of 2022. The rest will follow in subsequent publications. This will not only add new facts to the understanding of the events, but will also offer insight into the thoughts and feelings that led to the brutal clash of ideologies during the Second World War in Slovenia, the consequences of which still linger. Publication of these materials should raise awareness of the importance of archival sources and as such encourage further issuance.